

elemzés

x 342.4

K: Zlinszky János

A

TÖRTÉNETI ALKOTMÁNYUNK FEJLŐDÉSE

II.

9. Átmenet a rendi alkotmányról a polgári alkotmányra

A 19. században a felvilágosult abszolutizmus szellemében történő kormányzás egyértelműen visszatartó jellegűnek mutatkozott a társadalmi-gazdasági fejlődés igényeivel szemben. Sorozatosan előfordult, hogy a központi szervek haladó jellegű reformokat akasztottak meg átmeneti vagy pillanatnyi fiskális érdekekből, hogy akadályai voltak a kultúra és műveltség fejlődésének.²⁷

Nem véletlen, hogy éppen a gazdasági szakemberek oldaláról érte sorozatos támadás a régi alkotmányt,²⁸ akik nem látták annak jogi fejleszthetőségét alkotmányos úton,²⁹ és ezért készek lettek volna mindenestől elvetve külföldi haladó példákhoz igazodni – bár korántsem értettek abban egyet, hogy ez a radikális francia³⁰ vagy inkább a konzervatív angol³¹ példa útja legyen. Érdekes ebből a szempontból, hogy sokszor az egyébként fontolva haladók hajlandók lettek volna a magyar alkotmányos hagyományokat lényegében feladni, míg a radikális változást sürgetők között ezen alkotmányosság bizonyos elemei megtartására létezett hajlandóság. Így e vonatkozásban Széchenyi inkább az első, Kossuth Deákkal inkább a második irányban haladt volna.

Ennek oka az volt, hogy egyrészt az abszolút monarchia, az Isten kegyelméből uralkodó császár-király gondolata e században korántsem volt már haladó, s a kulturális

és gazdasági fejlődést is visszafogta. Vele szemben a felelős helyi önkormányzat, a népfelség gondolatával összeegyeztethető szentkorona-tan, a politikai jogok nemzetben belüli egyenlősége, a jogalkotásban való részvétel, a bírói hatalom megoszlása, a központi rendeletek törvényességi szempontból történő mérlegelésének lehetősége, a személyes szabadságjogok biztosítása olyan alkotmányos értékek voltak, amelyek a legmodernebb természetjogi gondolkodás próbáját is megállhatták. A központi kormányzatnak a törvényhozással szembeni felelőssé tétele is régi magyar hagyományokon alapult, vagy azokkal összhangba volt hozható.

Más kérdés, hogy Magyarországon a polgárság rendileg kötött réteg volt. Kiváló egyedei átkerültek a középnemesség sorába. Számbeli súlya sem volt országosan olyan, hogy ezzel érvényesülni tudott volna. Széchenyi elgondolása, hogy meg kell a független, gazdaságilag erős magyar polgári réteget teremteni a monarchia védő keretében, ennek a ténynek belátásán alapult. Reformertársai közül a jogászok, akik a magyar megyei közélettel ismerősebbek voltak, el tudták képzelni a polgári egyenlőségnek a nemesi kiváltságok kiterjesztésén alapuló megteremtését is. Ennek során a történelmi alkotmány alapelvei sima átmenetet kínáltak, bár voltak ennek során a sémába nem illő, önállóan megoldandó alkotmányos kérdések.

Végül is az áprilisi törvények ezt az alkotmányos lehetőséget valósították meg. Az általános eufóriában nem vevődött észre, hogy az egymással szerződő felek mindegyike mást gondol. Az udvar, a központi kormányzat lélegzethez akart jutni, míg katonai főhatalmát érvényesítheti a polgári jogok igénylőivel szemben. A középnemesség lemondott előjogairól, és vagyoni igényei rendezését a „nemzeti közbecsülés védőpajzsa alá” volt kész helyezni, azzal, hogy a részletek rendezését a további törvényhozó munka során kell elérni. A parasztság megszabadult ugyan a köte-

lező robotmunka terhétől, viszont nem mérte fel, hogy szabad terményértékesítése ki lesz téve a piac szeszélyeinek, s hogy mezőgazdasági termelést önállóan bizonyos tartalék tőke nélkül aligha lehetséges folytatni. A tőkével rendelkező polgári réteg a nemesi és paraszti föld szabad forgalomba bocsátásával elérhette vagyona gyarapítását a tőkészsűkség folytán nagy kamatot hozó pénze forgatásával. Annál is inkább, mert várható volt, hogy munkáltatóként is monopolhelyzetbe kerül a tőkével nem rendelkező kisnemes és az azzal alig rendelkező kisiparos rétegek között. Az ország nemzetiségi vidékei az önkormányzatok nemzetiségi szempontok szerinti átrendezésében reménykedtek, aminek jó előjátékát látták a szerb-horvát és román katonai határőrvidéknek a magyar igazgatási rendszerből történt kiemelésében: ha most e területek lakói is megkapják a politikai jogokat, a szerb vajdaság, az önálló Horvátország és a román többségű Dél-Erdély önkormányzata adott helyzetnek bizonyulhat.

Mindezen remények végül is hiúnak bizonyultak, hosszabb vagy rövidebb távon. Az udvar ugyan nagy áron, idegen segítséggel és a katonai határőrvidék politikai harcra vitelével elérte az abszolút rendszer stabilizációját, de tíz éven belül kiderült, hogy ez csak hatalmi politikával sem katonailag, sem gazdaságilag nem tartható. Közben eljátszotta azt a tőkét, ami a 18. század folyamán az uralkodóházat többször megmentette: a magyar alkotmányosság adta egyetértést és osztott felelősségtudatot uralkodó és népe között. Helyébe politikai taktikázás, helyzeti előnyök öncélú kihasználása került, és ezen elvérézt a történelmi magyar alkotmányosság éppúgy, mint a dunai monarchia nagyhatalmi álma.

A nemesség, miután megosztotta előjogait és hozomra lemondott anyagi létalapja jelentős részéről, felvállalta az új törvényes rend fegyveres védelmét élete és vagyona kockáztatásával. A következő polgári átalakításban pedig

még a legitimitás iránti igényét is védelmezte passzív rezisztenciával, és azzal kimaradt az újjárendezés meghatározó tényezői közül. A pénzpiac szabad prédájaként előbb gazdasági önállóságát, majd politikai súlyát veszítette el. Utóbbit azzal, hogy a politikából, egyéb híján, megpróbált megélni, ezzel áruba bocsátotta meggyőződését, és feladta erkölcsi alapjait.

A parasztság a megkapott földet jórészt kénytelen volt rövidesen áruba bocsátani vagy megterhelni, s maga kenyérét zsellérmunkával keresni. Munkáltatója azonban már nem a vele egy kenyéren élő vidéki földesúr volt, hanem a nagybirtok ispánja, aki, akár soraiból került fölé, akár idegenként, mindenképpen nyereséget akart munkájából kicsikarni. Az iparosításnak érdeke volt minél nagyobb munkakereslet teremtése, ezért a törvényhozó a kiegyezés után az ipart részesítette előnyben, és nem támogatta a mezőgazdaságot. A farmgazdaságok és családi gazdaságok helyett, amelyek a jobbágykorban úgy-ahogy léteztek, a nagybirtokrendszer vált országossá. Amellett éppen a magyar nemzetiségű területeken – amelyek a szabadságharc érzelmi hagyatékeként kiegyezésellenesek, 48-asok voltak – a következő évtizedek politikája nem látott okot a lakosság támogatására.

De nem teljesültek a nemzetiségek igényei sem. A hatalomnak egyszerűbb volt kevesebb partnerrel egyezkedni. Horvátok, szerbek, románok, sőt az erdélyi németek is csalódtak az általuk védett központi abszolút hatalomban. S csalódtak Ausztria nemzetiségi területei is. Csehek, lengyelek, szlovének, a horvátokkal együtt latin műveltségű katolikus szlávok, akik a Habsburg-birodalomban érdekeik természetes védőjét találhatták volna meg, e csalódás következtében elfordultak az uralkodótól, miközben (nem ok nélkül) elfordultak az általuk 1848-ban előbb cserben hagyott magyar koronától is, érezve a magyarok velük szembeni bizalmatlanságát. Nem maradt számukra más út, kifelé

törekedtek a népek börtönének meghirdetett alkotmányos államszervezetből.

A katonai erőszakkal levert polgári szabadságharc következtében létrejött állapot tíz éven belül megbukott, és további hat év alatt Ausztriát kizárták a német szövetségből, s saját erejére utalva kellett létezését megoldania. Ebben a helyzetben, a gyökeres változtatás szükségét be nem látva, a politikailag legműveltebb magyar nemzettel egyezett ki, amely a legitimitás helyreállítása árán kész volt a Pragmatica Sanctio elvi alapjai szerinti megoszthatatlan egység keretén belül megoldani saját alkotmányos létét. Nem tette ezt szívesen. Nehéz volt szóvá nem tenni a 48–49-ben, majd közben elszenvedett sok méltánytalanságot, veszteséget. Feledni nem is lehetett, annál kevésbé, mert turini magányából a szabadság prófétája egyre figyelmeztetett a választott megoldás hátrányaira.³² S bár véleménye utólag szinte minden esetben tévesnek bizonyult is, abban igaza volt, hogy a félmegoldás, amit nemzet és uralkodó a kiegyezés során elfogadtak, sok buktatót rejtett magában.

10. A megvalósult polgári történelmi alkotmány

A magyar történelmi alkotmány három hatalomhordozó tényezője a kiegyezés utáni magyar alkotmányban is megvan. Ezek az egységes hatalom birtokában lévő nemzettől, a közügyekre egyenként s összesen befolyással bíró országlakosoktól kapják részesedésüket a hatalomban: a *translatio imperii* gondolata a népfelség és a hatalommegosztás gondolatába jól átvihető.

Közülük az uralkodó személye az egység gondolatának megtestesítője. Klasszikus polgári alkotmányokban nincs politikai joga és felelőssége sem: uralkodik, de nem kormányoz. Ám a magyar király a Pragmatica Sanctio

MINIMAL ART A GANGESZ PARTJÁN

alapján hazánkkal megoszthatatlanul egyesített társországokban nem adta fel Isten kegyelméből származtatott államfői és imperátori, császári törvényhozói jogkörét. E közös birodalom megtartásához szüksége volt közös hadseregre, olyanra, amely nem a korona, hanem a király és császár hadserege. Rá tesz esküt, neki tartozik hűséggel, amelyet nem csak süszéghelyzetben, hanem mindig egyedül ő vezényel és igazgat.

Ezért a király a közös hadsereg feletti rendelkezést kizárólagos hatalmában tartotta meg. Ahhoz a magyar parlamenttől csak az újoncmegajánlást és a fenntartáshoz süszéges anyagi eszközöket kérte. Úgy fogta fel, hogy

a magyar alkotmányosság visszaállítása során a magyar törvényhozás jogát vele együtt gyakorló nemzettel ebben szerződéses jelleggel egyezett ki, tehát e szerződés csak közös megegyezéssel változtatható. És itt rejlett a rendszer első nagy ellentmondása. A kiegyezés ugyanis magyar szemmel nézve törvény, amelyet nemzet és király együtt alkottak. Alkotmányos törvény. Mint ilyen, a törvényhozó hatalom által változtatható. A törvényhozó hatalom pedig együtt illeti meg a koronát és a nemzet képviselő-testületét. De derivált jogon: végül is mindketten a hatalom teljességét birtokló nemzettől kapták. A nemzettel szemben nem szuverén a király, hanem annak első szolgája. Olyan jogalkotás, amely a nemzeti akaratba ütközik, nem fenntartható.

A második hatalmi ág, a kormány és az igazgatás egésze, a régi magyar hagyomány szerint helyi és központi szervek egyensúlyát kívánta megvalósítani. Ebben azonban nehézséget jelentett, hogy míg a kormány felelős volt a népképviselői országgyűlésnek, a helyi igazgatásnak nem volt ilyen felelőssége. Az alkotmány nem is határozta el pontosan, melyek a helyi önkormányzatra tartozó, attól el nem vonható kérdések.³³ Azt a hagyományos szerepkört, hogy a helyi önkormányzat a központi rendelkezések alkotmányosságát vitathassa, vagy hogy a kormánnyal szembe helyezkedhessenek, az új miniszteri felelősséggel nem sikerült összeegyeztetni. Hogy utóbbit érvényesítsék, elvették a megyéktől és városoktól azokat a jogokat is, amelyek ott jobb helyen lettek volna. Ezzel viszont politikai játék tárgyává tették a vidékek központi előnyben vagy hátrányban részesítését, s csak kevés államférfi akadt, aki e csábító lehetőséggel ne élt volna.

A hajdani királyi tanács, a bárók igazgatási szerepét tehát átvette a parlamentnek felelős, noha a király által megbízott kormány. A másik szerepkört, a törvényhozásban való részvételt az új rend a főrendiházon keresztül

valósította meg. A parlamentnek ez a kamarája részben hivatal, részben születés, részben királyi kinevezés által állott össze, és egészében leginkább viselte magán rendi elődjének vonásait.

A polgári egyenlőség a közügyekbe beleszólás által, illetve a köztisztviselésekre választhatóság által valósult meg az állampolgárok összességére. Bizonyos átmenet itt is mutatkozott. El nem vontak politikai jogot senkitől, akinek 1848 előtt megvolt. Ám az új választási és választhatósági előfeltételek nem a teljes polgári egyenlőség alapján nyertek megállapítást. Bizonyos vagyon, tanultság, helybenlakás vagy egyéb alap kellett mind a helyi, mind az országos közéletben való részvételhez. A magyar politikai pártok a választójog kiterjesztésétől az egész időszakban félttek. A nemzetiségi kerületek lakói közül ugyanis több esett ki a cenzus révén a választók közül, mint a magyar lakosságú területeken. (Utóbbiak szavazói arányát inkább a választókerületek nagysága révén kívánták korlátozni, főleg a hagyományosan 48-as illetve függetlenségi vidékeken).

A polgári szabadságok között a vallások egyenlősége valósult meg legelőbb. Nehezebben tört utat magának a nemek egyenlőségének megvalósulása (bár hazánk európai viszonylatban e téren nem volt elmaradott). A zsidók emancipációja a 19. század végére valósult meg teljesen. A bíróság előtti, törvény előtti egyenlőség, amely a nemesiséget azelőtt is megillette, most az állam valamennyi polgárának kijárt. Az ezt biztosító új perrendeket a jogalkotás első sorban valósította meg, sikerrel. A rendi és nemzetiségi különjogok megszüntetését a magánjog terén az új polgári törvénykönyv lett volna hivatott megteremteni, de az törvényként egészen a második világháború végéig nem nyert elfogadást.

Az alkotmányos Magyarország megvalósult a kiegyezéssel. A Monarchián belül Magyarország a társországok-

ből álló Ausztriával egyenlő alapon tárgyalhatott. A delegációk és a közös ügyeket intéző miniszterek a feleknek együtt feleltek. Ám az uralkodóval a nemzet nem áll azonos közjogi szinten a magyar korona országában, hanem felette. Ezzel szemben Ausztriában az uralkodó a főhatalom született birtokosa és forrása volt. Ausztria ugyan kapott bizonyos alkotmányt a 19. században, de nem alkotta, hanem kapta. Ausztriában a kiegyezés azért volt törvény, mert az uralkodó kötötte, Magyarországon azért, mert a parlament elfogadta és a király szentesítette, kihirdette.

Ezért a kiegyezést követő fél századon keresztül, mikor a polgári egyenlőség alapján meg lehetett volna szervezni a magyar társadalmat, jogállamot, s abban a különböző érdekek kiegyenlítését megtalálni, a magyar politikai élet központi gondjai közjogi kérdések körül torlódtak: meg lehet-e változtatni a kiegyezést? Lehet-e a magyar törvényhozásnak a közös hadsereg ügyeibe beleszólást biztosítani, netán meg lehet-e bontani a közös hadsereget magyar és osztrák hadseregre? Másodlagos kérdésnek minősült ezzel szemben, hogy hazájuknak tekintik-e a Monarchia népei országukat? Hogyan lehetne azt megelégedésükre berendezni? Alkalmas-e a hadsereg a külső veszélyek elhárítására? Mit kell tenni az ütőképes közigazgatás, a pénzügyek szilárdsága, a jogbiztonság, a gazdasági versenyképesség terén?

Voltak államférfiak, akik észlelték a veszedelmet, sajnálták az elvesztegetett időt. Ám a kezük kötve volt. A magyar parlamentáris rend, az ország legfőbb döntési fóruma, liberális belső szabályzata miatt kész prédája volt a lehetőségekkel nem felelősen élni, hanem önérdékből visszaélni akaró és hajlandó kisebbségnek. Az ország lakosságának egy része úgy érezte, hogy a kiegyezés kötöttségei közt nem tudja a maga sorsa intézésében politikai akaratát szabadon érvényesíteni. Ezért a rendes törvényhozói munka és költségvetési gazdálkodás lehetetlenné tételével

kívánták akarataikat rákényszeríteni a szerintük visszaélésel létrejött parlamenti többségre. Az obstrukció volt az az eszköz, amely a történelmi magyar alkotmányosság arculatát a világháború előtt tönkretette.

Hogy megérte-e a közös hadsereg mindenáron való fenntartása ezt az áldozatot, nem lehet tudni. Azonban a másik út, a Monarchia föderális átszervezése is a magyar politikai ellenálláson akadt el. A katolikus szlávok természetes helye a Monarchiában lett volna, ám a magyar fél nem kívánt több önálló partnert beengedni a közös ügyek intézésébe, mert félt (az 1850-es évek beidegződöttségei révén), hogy le fogják szavazni. Így sem a szent korona alá tartozó horvátokat, sem a cseheket nem kívánta társként elfogadni – a lengyelek önállósítása valószínűleg orosz és porosz ellenzésbe is ütközött volna, tehát külpolitikai bonyodalmakat okozhatott.

Így hát a monarchia, ha utólag visszatekintve távolról sem volt olyan börtöne népeinek, mint azok az utódállamok, amelyek követték, mindenesetre sem ezt a belső kollektív szabadságot nem tudta lakóinak megadni, sem egységes hazává nem vált az egységes közös hadsereg révén, de megfelelő erejű börtönőrséggel sem rendelkezett e hadsereg révén. Szomorú fintora a sorsnak, hogy amikor az első világháborúba beléptünk, kísérve leginkább az addig obstruáló ellenzék egyetértésétől és lelkesedésétől, kiderült, hogy a hadsereg nincs felkészülve erre a háborúra. A hadsereg végül is nem bizonyult sem szakmailag felkészültnek (a felső vezetésében), sem felszereltnek, sem hadurához feltétlen hűségeseknek. Visszaütött az, hogy az egyszerű katona nem érezte a Monarchiát egészében hazájának, és az ügyet nemzetinek. A kiegyezés bevezette polgári alkotmány épülete, amely ellenállt a modernizálás igényének, a veszett háborúval látványosan omlott össze. Míg a régi történelmi alkotmány századok próbáit kiállta, mert a nemzet magáénak érezte, ez az új, polgári alkot-

mány egyik napról a másikra bukott meg, látványosan váltva fel azt különböző importált képletekkel, amelyek idegenek maradtak. Nem is volt idejük meghonosodni, de valószínűleg nem is ezt célozták.

11. Összetört vagy széttört a szent korona országa?

A fegyverszünetet követő másfél év alatt Magyarország, hadseregét önként széteresztve, védtelen prédája lett a legkülönbözőbb hangoskodó áramlatoknak. Jelképes a korban, hogy a háborútól jó előre óvó és arra felkészülni törekvő, annak kirobantását a parlamentben egyedül ellenző, annak elvesztését nyíltan felvállaló és beismerő felelős államférfit, aki útjába állhatott volna az elkövetkező tragédiának, ha kellő bizalmat élvez nemzet és király részéről, Tisza Istvánt az őszi rózsás forradalom első napján meggyilkolták! Benne halt meg a kiegyezést betartani akaró, az alkotmányos folytonosság lényegét komolyan vevő egyik utolsó államférfi. „Mindен összeomlott!”, írta Áprily Lajos.

A széttördelt, kirabolt, megalázott Magyarország kénytelen volt elfogadni a trianoni békediktátumot. De volt lelki ereje az összeomlásból felemelkedni. A rend helyreállítását megkísérlő erők, jellemző módon, jórészt az addigi obstrukciós, a parlamenti együttműködést a háború előtt megtagadó ellenzék vezérférfiai közül kerültek ki. Apponyi Albert, ifj. Andrássy Gyula, Bethlen István mind a koalíciós ellenzék vezéralakjai vagy fiatal titánjai voltak a 20. század elején! A keresztény szociális politikai gondolatok zászlaját most magasra emelők is – elveik hangoztatása mellett – ugyanezen tábort erősítették a háború kitöréséig. Önkéntelenül arra kell gondolnunk, hogy korábban politikai vaksággal verte meg a sors ezt a nemzedéket, ami miatt nem tudta belátni saját jól felfogott érdekét, csak amikor már késő volt, a nagy háború után.

A történelmi alkotmányt a felocsúdó nemzet a két világháború között mindazonáltal megpróbálta feleleszteni, újjáéleszteni. A király nélkül is megtartott királyság, a szent korona szimbolikus hatalma egyszerre jelentette a folytonosságot, a jogorvoslatra való igényt és a hitet a történelmi igazságszolgáltatásban. Megvolt-e ennek során az az önvizsgálat a nemzet részéről, amely az igazság igényét mindenkor meg kell előzze? Láta, belátta felesleges viszályait, szociális érzékének hiányát, mások érzékenységén ejtett sebek sértéseit, a törvényes formai lehetőségekkel való visszaélések súlyát, a felelőtlenség hatását? Ki tudja. A sérelmek oly nagyok voltak, hogy ismét sugallták: megbűnhődte már e nép a múltat s jövődőt. Most már elégtétel illeti! *Justice for Hungary!*

Megmaradt a nemzet a népfelség elvi alapján, a vélemény- és lelkiismereti szabadság útján, a parlamentáris királyság keretében. A király helyett egyelőre kormányzót választott, kevesebb felségjoggal, de változatlan legfelsőbb hadúri szerepben.³⁴ Az egység megtestesítésére, jogi, de nem politikai felelősséggel tartozó vezetőt.

Az alkotmányozó nemzetgyűlés a főrendiházat a két-kamarás parlament felsőházává alakította át, hagyományos szerepkörének megtartásával. A felelős kormányt újra létrehozta, a helyi önkormányzatok valódi szerepkörét nem sikerült kialakítani továbbra sem. A Királyi Kúria bírói jogalkalmazási monopóliumát s az alkotmányosság másik biztosítékát, a Közigazgatási Bíróságot az új magyar állam megőrizte.

Jelentősen kiterjesztette a választói jogosultságot és szakaszosan haladt a titkos választás bevezetése felé. Az egyéni szabadságjogokat az új magyar állam is biztosította, legalábbis ameddig külső nyomásra bizonyos faji korlátozások bevezetésének utat nem nyitott.

Meglepő és jellegzetes a magyar nemzet bizodalma nemzetközi jogorvoslati lehetőségekben. Minden igazság-

talanság ellenére nem a fegyveres készülődés útjára lépett, nem fenyegetőzött háborúval, és nem buzdította az idegenbe szakadt magyarokat belső ellenállásra. A jog útjában bízott (egyelőre hiába), fegyvergyárak helyett iskolákat épített, országos családvédelmi alapot hozott létre, társadalombiztosítást és nyugdíjalapot teremtett, szükség-lakásokat épített a menekültek számára.³⁵ A pénz és gazdaság tíz év alatti stabilizálása, a belső rend megteremtése és a létminimum biztosítása – mai szemmel visszatekintve – e rövid időszak alatt hallatlan politikai és gazdasági teljesítményt jelentett. A siker jórészt a szilárd alkotmányos keret nyújtotta biztonságnak volt köszönhető.

Az alkotmányos keretek megteremtésében, a jogalkotásban, a kulturális megújulásban sokat alkotott az első világháború utáni nemzedék. Ám politikai éleslátásban újra nem jeleskedett. Nem mintha abban a helyzetben ez segíthetett volna végül is rajtunk. Világméretű tisztulási-érési folyamatok kellettek ahhoz, hogy az emberi egyenlőség, szabadság és valódi béke iránti törekvés jobbá tehesse a világot. Nálunk nagyobb s hatalmasabb országok is tévutakon keresték a jobb jövőt, nem együtt, egymás ellen.

Európa közép- és keleti része a készülő nagy háború viharában, függetlenül politikai éleslátástól, s attól, hogy szembefordult-e fajelmélettel, embertelenséggel, diktatórikus eszközökkel, vagy hódolt nekik, végül is azonos sorsra jutott. A háború áldozatait, lengyeleket, cseheket, délszlávokat, a németekkel szövethető első világháborús nyerteseket, mint a románokat, vagy bennük támaszt kereső veszteseket, mint a magyarokat, osztrákokat, de az új harcból kimaradni törekvő finnek, bolgárok is azonos sorsra jutottak: elnyelte őket a nemzeti szocialista német birodalommal előbb szövethető s a koncon osztozó, majd vele kényszerből szembeforduló másik diktatúra. Az ugyan nem faji, hanem osztályalapon gyűlölködött, de ugyancsak elnyomó hatalom volt, s a győzelem kedvéért Jaltában elvágták a kis kelet-közép-

európai országok alkotmányos fejlődésének minden lehetőségét a nagyhatalmak. Hogy mennyire csatlakoztunk a revízió reményében a fajelmélet hirdetőihez, sorsunkon nem változtatott, csak önbecsülésünkre hathatott ki.

A megalkuvás nem okozta, de nem is hátráltatta el Magyarország újabb rabsorsát. A nemzeti gondolatot a szocialista mezbe öltözött osztályuralom, nagyhatalmi törekvések kiszolgálását a nemzetköziség álarca alatt megvalósító új rendszer elnyomta. A nemzeti alkotmányos jogfolytonosság helyett látszattörvényesség uralkodott. Magyarország köztársaság, majd népköztársaság lett, a szent korona eszméje lomtárba került, és történészek is csak mint a rendi elmaradottság továbbélő emlékét hozhatták itt-ott szóba. Haladó, egyszerre nemzeti s befogadó jellegét elemezni bűn lett volna.³⁶ Hogy mégis e korszak alkotta meg az első magyar írott alkotmánytörvényt az 1948. évi XX. törvényben, jellegzetes ellentmondás. Maga az alkotmány nem érvényesült a joggyakorlatban, csak kirakatul szolgált a szocialista törvényesség igazolásához. Ha érvényesült volna, a korszak jogbiztonságához sokat adhatott volna, hiszen tartalma szerint bizonyos alapjogokat biztosított.³⁷

A jogállam helyett államjog érvényesült a korszakban. A jog az uralkodó párt akarátának érvényesítési eszköze volt csupán. A jogtudó értelmiség tudatában mindazonáltal e korszakban is hatottak jogi alapelvek, értékek, amelyeket az egyetemeken elsősorban a történeti tárgyak, de a magánjogi stúdium is részben továbbadtak. A magyar alkotmányos hagyomány sokáig küzdött a felszín alatt az érvényesülésért. Főleg a polgári bíráskodásban bizonyos értékei átvészelték a korszakot.

Az alkotmányosság emléke, a törvény tisztelete és minden érdekléssel szembeni követése mégis lassan kivesztek negyven év alatt. A rendszerváltás után az első miniszterelnök köré csoportosuló politikai erők a történelmi folytonosságot megkísérelték helyreállítani, de kiderült, hogy

a nagy többség nem tudja, miről van szó. Ignoti nulla cupido. Könnyű volt törekvésüket kigúnyolni, maradinak, korszerűtlennek bélyegezni, s közben a relativizált jogi értékek, a pluralizmus cége alatt anyagi haszonra vadászni „talán erkölcstelen, de nem jogellenes” módon.

Ha nemzeti kultúránk értékes részeként fel kívánjuk a jövő építésénél használni történelmi alkotmányosságunkat, először ki kell bontani a feledés homályából, újra meg kell tanulni. Mégpedig jól és lényeglátón. Nem a formán múlik a kérdés. Nem a szent korona, mint tárgy kultuszán, nem is azon, hány kamarás a törvényhozás. Nem is az alkotmány törvényszámán. A szabadság-felelősség kapcsolatot kell tudatosítani, a pluralizmus helyébe a polgári értékek megkerülhetetlen rendjét tenni és jog útján is védeni, de főleg a közvéleményt meggyőzni arról, hogy az értékek helyes rendje, az erkölcs és jog tartalmi kapcsolata gazdaságilag is, szellemileg is könnyebbé teszi a haladást a jobb lét felé.³⁸ Meggyőzni a hatalom birtokosait, a választókat arról, hogy ez az út nemcsak könnyebb, hanem az egyedül célravezető is...

ZLINSZKY JÁNOS

Jegyzetek

- 27 Gondoljunk a reformkorban visszautasított bányatörvényre, a kereskedelmi törvényhozás hosszú elhúzóására, az örökváltság-javaslatok elszegésére.
- 28 Széchenyi: Verbóczi 9/10 részét tűzbe!
- 29 Mint Deák Ferenc, vagy Frank Ignác.
- 30 Ahogy Petőfi, Táncsics, vagy a márciusi ifjak képzeltek, s amelyre Kossuth is hajlott.
- 31 Amint Széchenyi, Szalay László, Eötvös József javasolták.
- 32 Vö. Z. J. *Kossuth és a kiegyezés*, Jogtudományi Közlöny, 1994. 9. 327–341. l.
- 33 Talán tudatos is volt a helyi elvonhatatlan jogok biztosítása helyett, amelyek bizonyos nemzetiségi önállóság forrásai lettek volna, az

egységes politikai nemzet elvét megvalósítani – amint azt ma a román köztársaságban teszik.

- 34 Ez újra csődöt mondott, épp amikor szükség lett volna a hadsereg kormányzóhűségére. A gondolat a rendszerváltás utáni magyar alkotmányosságot ismét megkísértette.
- 35 E szükséglakótelepek állapotát sokan és sokszor vetették a korszak szemére, de mai hajléktalanjaink hálásak lennének hasonló elhelyezésért.
- 36 Politikai kérdésnek számított a korszak alatt például Verbőczy tudományos értékelése, amelyhez nagy jogtudósok nem is mertek hozzányúlni.
- 37 Z. J. Menschenrechte in der ungarischen Verfassung, in: *I Diritti Umani – Tra Giustizia Oggettiva e Positivismo negli Ordinamenti giuridici Europei*, szerk. D. Castellano, Bolzano 1996. 51–64. l.
- 38 Z. J. A társadalmi átalakulás jogi-etikai gondjai, in: *Európai tanulmányok* 2. Bp 1996. 244–254. és *Az alkotmányos értékrend követelménye*, in: *A demokrácia intézményrendszere – Magyarország az ezredfordulón – Rendszerváltás: Piacgazdaság, társadalom, politika* MTA 1997. 53–60. l.